

KAYUM MİFTAKOV'UN "KIRGIZ HALK EDEBİYATINI
DERLEME YÖNTEMLERİ" ADLI ESERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME
AN EXAMINATION OF THE KAYGUM MIFTAKOV'S KIRGHIZ
FOLK LITERATURE REVIEW METHODS

SERDAR ŞİMŞEK

Arş. Çör., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Res. Assist. Bilecik Şeyh Edebali University Institute of Social Sciences
serdarsimsek2009@hotmail.com

 <https://orcid.org/0000-0001-6486-2249>

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi-Journal of Turkish Researches Institute
TAED-62, Mayıs-May 2018 Erzurum
ISSN-1300-9052

Makale Türü-*Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-*Received Date* : 26.02.2017
Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 02.04.2018
Sayfa-*Pages* : 147-162
 <http://dx.doi.org/>

www.turkiyatjournal.com
<http://dergipark.gov.tr/ataunitaed>

This article was checked by

 iThenticate®

**KAYUM MİFTAKOV'UN "KIRGIZ HALK EDEBİYATINI
DERLEME YÖNTEMLERİ" ADLI ESERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME**
AN EXAMINATION OF THE KAYGUM MIFTAKOV'S KIRGHIZ
FOLK LITERATURE REVIEW METHODS

SERDAR ŞİMŞEK

Öz

Türkistan sahasında yaşayan Türk boylarının sözlü kültür geleneğine ait ürünlerin derlenmesi ve incelenmesi ile ilgili çalışmalar, Çarlık Rusya döneminde başlamış, daha sonra SSCB'nin kurulmasıyla birlikte gelişerek devam etmiştir. Söz konusu sahada yaşayan Türk boylarından Kırgız Türklerine ait folklor ürünlerinin derlenmesi ve incelenmesi ile ilgili çalışmalar da aynı dönemde gelişme kaydetmiş, bu araştırmalar muhtelif bilim adamları ve araştırmacılar tarafından yürütülmüştür.

Sovyet döneminin ilk yıllarında başlatılan Kırgız folklor araştırmalarında daha ziyade derleme faaliyetlerine ağırlık verilmiştir. Bu dönemde yaptığı folklor araştırmalarıyla tanınan Kayum Miftakov, Kırgız Türklerinden muhtelif sözlü edebiyat ürünleri derlemiş ve çeşitli folklor meseleleri üzerine eserler vermiş önemli araştırmacılarından biridir. Miftakov'un kaleme aldığı eserlerden biri de derleme faaliyetlerinde kullanılması gereken metotları açıkladığı "Kırgız Halk Edebiyatını Derleme Yöntemleri" adlı eserdir. Bugün Kırgız İlimler Akademisi El Yazmaları Bölümünde muhafaza edilen bu eser, alanında yazılan ilk teorik eserlerden biri olması ve dönemin derleme faaliyetlerinde uygulanan metotlar hakkında bilgi vermesi açısından son derece önemlidir. Bu makalede, ilk olarak Kayum Miftakov'un hayatı, derleme faaliyetleri hakkında bilgi verilmiş ve daha sonra "Kırgız Halk Edebiyatını Derleme Yöntemleri" adlı eseri incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kayum Miftakov, Kırgız Folkloru, Folklor, Türkistan

Abstract

The first studies on the compilation and examination of the products of the oral tradition of the Turkish boilers living in the Turkistan in the 19th and 20th centuries the tsarism started in the Russian era and continued with the establishment of the USSR. The work of compiling and examining the folklore products of the Kyrgyz Turks, one of the Turkish seas living in the region, was carried out by various scientists and researchers in the same period.

In the Soviet-era Kirghiz folklore researches, the focus was on compilation activities. Kayum Miftakov, known for his research in this period, is a prominent researcher who has compiled various oral literary works and has contributed works on various folklore issues. One of the works that Miftakov received was the work titled "Methods of Compiling Kyrgyz Folk Literature", which explains the methods to be used in compilation activities and shows the principles that compilers should follow. This work, which is preserved in the Kyrgyz Science Academy's Handwriting section today, has a very strict design because it is the first work written in its field. In this context, Kayum Miftakov will be informed about his life, compilation activities and will try to examine his method of compiling Kyrgyz Folk Literature, which includes methods and principles to be used in compilation activities

Key Words: Kayum Miftakov, Kirghiz Folklore, Folklore, Turkestan

Giriş

Türkistan sahasının kadim Türk topluluklarından kabul edilen Kırgız Türklerinin, yüzyıllar boyunca sözlü geleneğe yaşayan ve usta sanatkarların dilinde işlenip çeşitli ortamlarda aktarılan, son derece zengin sözlü edebiyat geleneği mevcuttur. Özellikle Türk destancılık geleneğinin en gelişmiş örneklerinden biri sayılan Manas destanı, gerek ihtiva ettiği hayli zengin kültürel unsurlarıyla gerekse dünyanın en hacimli epik anlatılarından biri olması sebebiyle Kırgız Türklerine haklı bir şöhret kazandırmıştır. Söz konusu sözlü kültür geleneğine yönelik ilk araştırmalar, Türkistan sahasının 19. yüzyılda Rus işgaline uğramasından itibaren gelişme göstermiştir. Bu dönemde yapılan folklor araştırmalarına olan yaklaşım, büyük ölçüde Çarlık idaresinin uyguladığı sömürge ve kimlik politikalarıyla yakından ilintilidir. Zira Çarlık Rusya, hâkimiyeti altında tuttuğu toplulukları Ruslaştırmak ve Hristiyanlaştırmak amacıyla dil, folklor, tarih gibi alanlarda birtakım kültür politikaları izlemiştir. Kırgız sözlü kültür geleneğine yönelik folklor araştırmaları da bu politikalar çerçevesinde yürütülmüştür. Buna göre, Çarlık Rusya döneminde icra edilen Kırgız folklor araştırmaları, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, genellikle Kırgız Türklerinin yaşadığı bölgelere araştırma gezileri düzenleyen ve devlet tarafından görevlendirilen yabancı bilim adamlarının derleme çalışmalarıyla başlamıştır. Bu dönemde yürütülen folklor araştırmalarının nicelik açısından kayda değer aşama kaydettiği söylenemese de, nitelik açısından Kırgız sözlü kültür geleneğine ait önemli folklor metinleri tespit edilmiştir.

Sözü edilen dönemde, ilk olarak Kazak aydını Çokan Velihanov, Alman asıllı Rus Türkolog W. Radloff gibi araştırmacılar, Kırgız Türklerinin yaşadığı coğrafi sahaya araştırma seferleri tertip ederek, Kırgız dili, etnografyası ve kültürü hakkında önemli bilgiler elde etmişler, aynı zamanda bazı sözlü edebiyat ürünlerini yazıya geçirmişlerdir. 1856 yılında Isık Göl bölgesine yaptığı araştırma seferinde Çokan Velihanov, karşılaştığı Kırgızlardan tarihî efsane, sancıra ve diğer sözlü edebiyat ürünlerinin yanı sıra Manas destanının bazı epizotlarını tespit etmiştir. Velihanov, derlediği destan parçalarını, 1861 yılında yayımlamıştır. Velihanov'dan sonra Sibiry ve Türkistan bölgesinde yaşayan değişik Türk boylarının dili, edebiyatı, kültürü hakkında ciddi araştırmaları bulunan Alman asıllı Rus Türkolog W. Radloff, Kırgızların yaşadığı bölgelere 1862 ve 1869 yıllarının yaz aylarında iki defa seyahat etmiş, bölgedeki Kırgızlardan daha ziyade epik karaktere sahip Manas, Er Töştük, Kulmurza gibi sözlü edebiyat metinlerini kaydetmiştir. Radloff, söz konusu bölgelerde elde ettiği folklorik malzemeyi kısaca "Proben" adıyla bilinen on ciltten mürekkep eserinin beşinci cildinde yayımlamıştır. Daha sonraki yıllarda Falev, Smirnov, Almasy gibi araştırmacılar, Kırgız sözlü edebiyat geleneğine ait ürünleri derlemiş ve bu ürünlere ilişkin çeşitli incelemelerde bulunmuşlardır (Tokombayeva 1973: 16-20; Yıldız 1995: 218-219; Musayev 2012: 38-45).

1917 yılında Bolşevikler tarafından yapılan Ekim Devrimi ile Çarlık Rusya'nın yerine kurulan Sovyetler Birliği de politik ideallerini hayata geçirebilmek ve bütünüyle yeni bir "Sovyet kimliği" kurgulayabilmek amacıyla folklor disiplinini oldukça kullanışlı bir vasıta olarak düşünmüş, bu amaç doğrultusunda folklor araştırmalarını teşvik etmiştir. Bu bağlamda SSCB'ye bağımlı kılınan Kırgız coğrafyasında da söz konusu ideolojik mantık içerisinde folklor araştırmaları başlatılmıştır. Buna göre Sovyet döneminde yürütülen Kırgız folklor araştırmaları, iki evreye ayrılır. Dönemin ilk yıllarından itibaren yoğun bir derleme faaliyeti yürütülmüş, Kırgızlara ait folklor materyalleri, 1920'li yılların sonuna

kadar yazıya geçirilmeye çalışılmıştır. Söz konusu dönemde başta Manas destanının varyantları olmak üzere, destan, masal, efsane, atasözü, türkü, bilmece vb. türlere ait hayli zengin sözlü edebiyat ürünleri derlenmiştir. Sovyet döneminde yürütülen folklor çalışmalarının ikinci evresini ise, saha araştırmalarında elde edilen sözlü edebiyat ürünlerinin arşivlenmesi ve yayımlanması çalışmaları oluşturmuştur (Temur 2011: 81).

1920'li yıllarda Kırgız folkloruna ait sözlü edebiyat ürünlerinin derlenmesinde Kayum Miftakov ve İbrayım Abdırâhmanov gibi isimlerin ciddi katkıları olmuştur. Özellikle Kayum Miftakov, gerek Sovyet döneminin ilk yıllarında yürüttüğü derleme faaliyetleri gerekse Kırgız folkloru, dili ve etnografyası üzerine kaleme aldığı eserleri ile Kırgız folklor araştırmalarının temellerinin atılmasında önemli rol oynamış bir halk bilimcidir. Ayrıca Miftakov, İbrayım Abdırâhmanov gibi birçok Kırgız gencini folklor derlemelerine yönlendirmiş, Kırgızların meskûn olduğu bölgelerdeki derleme faaliyetlerinin başlatılmasına öncülük etmiş ve Kırgız sözlü kültür geleneğinde yaşayan birçok sözlü edebiyat ürününü tespit ederek kaybolmaktan kurtarmıştır. Dolayısıyla Miftakov'un Sovyet döneminin ilk yıllarında başlatılan Kırgız folklor araştırmalarının önde gelen figürlerinden biri olduğunu söyleyebiliriz.

Bu çalışmanın amacı, Sovyet döneminin ilk yıllarında Kırgız folklor ürünlerinin derlenmesinde büyük bir pay sahibi olan Kayum Miftakov'un hayatı, yürüttüğü derleme faaliyetleri hakkında kısaca bilgi verilmesi ve esas olarak 1921 yılında Kırgız folklor ürünlerinin nasıl derlenmesine ilişkin kaleme aldığı "Kırgız Kalk Adabiyatının Cıyno Coldoru" (Kırgız Halk Edebiyatını Derleme Yöntemleri) adlı eserinin çeşitli cepheleriyle incelenmesidir. Derlemecilerin saha araştırması sırasında faydalanacağı yöntemleri öğretmek amacıyla yazılan ve muhtevası itibariyle bir tür kılavuz niteliğine sahip olan söz konusu eser, Sovyet döneminin ilk yıllarında Kırgız folklor ürünlerinin derleme faaliyetlerinde kullanılan metotlar hakkında dikkate değer bilgiler vermesi ve alanında kaleme alınan ilk teorik çalışmalardan biri olması bakımından son derece önemlidir.

1. Kayum Miftakov'un Hayatı ve Derleme Faaliyetleri:

Kırgız folkloru üzerine yaptığı kıymetli çalışmalarıyla tanınan Kayum Miftakov, 1892 yılında Ufa şehrinin Elatavust ilçesindeki (şu anda Başkurdistan'ın Salavat bölgesinde yer alan) Nisibaş köyünde çok çocuklu, fakir bir çiftçi ailesinde doğar.¹ 1947 yılında yazılan biyografisinde Miftakov, babası Gaydan ve annesi Gülbadiyan'ın on altı çocuğundan biri olduğunu, ailesinin çiftçilikle geçimini sağladığını, çoluk çocuk demeden gece gündüz çalıştıklarını, kendisinin de altı yaşından itibaren orakla ekin biçtiğini söyler (Tokombayeva 1991: 9). Daha sonra Miftakov, ağır işlerden bunalıp evden kaçarak halasının yanına yerleşir. Eniştesi Tacittin Kamamatdinov, oğluyla birlikte Kayum'u medresede okutur. Halk edebiyatına küçük yaşlardan itibaren ilgi duymaya başlayan Miftakov, okuma-yazma öğrendikten sonra Tatar ve Başkırtlar arasından şiirler derler ve bu şiirleri 700-800 sayfa tutarındaki iki büyük deftere kaydeder. Defterde yazılan şiirleri toylarda insanlara okuyan Miftakov, halası ve eniştesinin de desteğini görür. Halasının evinde 14 yaşına kadar kalan Miftakov, 1906 yılında, 300 km uzaklıktaki Kazakistan'ın

¹ Manas Enstiklopediyası adlı eserde Kayum Miftakov'un doğum tarihi 1882 olarak gösterilmiştir (ME, 1995/II: 108).

Trotisk şehrine gider. Burada Resuliya² Medresesi'nin 4. sınıfını okur. Bu mektepte matematik, tarih, coğrafya, Tatar dili, din dersleri alır. Geçimini sağlamak için maden işçiliği, çobanlık, hizmetçilik gibi çeşitli işlerde çalışarak 1911 yılında eğitimini başarıyla tamamlar. 1911-1919 yılları arasında Kustanay, Semipalatinsk, Torgay ve Ceti-Suu bölgelerinde öğretmen olarak çalışır. Miftakov, bu yıllarda da folklor ürünlerine olan ilgisini devam ettirerek, Kazak Türklerinden binlerce atasözü yazıya geçirir ve böylece Kazak sözlü edebiyatını geniş bir şekilde tanır (Tokombayeva 1991: 12).

Kayum Miftakov'un Kırgız sözlü edebiyatına olan alakası ise, öğretmenlik yaptığı yıllarda başlar. 1916 yılında vuku bulan ayaklanmadan sonra Doğu Türkistan'ın Sincan bölgesine kaçan Kazak ve Kırgızlar ile tanışır. Isık Göllü Arık Tukumumu ile Sarı Bağış boylarına mensup olan bu Kırgızlardan bazı halk edebiyatı ürünleri derler ve Kırgız sözlü edebiyatının zenginliğini ilk defa burada müşahede eder. Hatta hatıralarında verilen bilgilere göre, onun Kırgız coğrafyasına gitmesinin esas sebebi olarak, Sincan bölgesinde tanıma imkânını elde ettiği Kırgız halk edebiyatının, özellikle Manas, Semetey gibi destanlarının zenginliği gösterilir (Tokombayeva 1991: 12).

Miftakov, 1920 yılında Talas bölgesinde okul müfettişi olarak çalışır. Öğretmenlere yönelik tertip ettiği kurslar vasıtasıyla eğitim faaliyetleri ile meşgul olmasının yanı sıra Manas'ın türbesi ile de ilgilenir, türbede yer alan yazıları kaydeder. Onun Kırgız folklor araştırmaları açısından ilk mühim faaliyeti, Talas'ın Köpürö bölgesinde Kırgız halk edebiyatını derleme derneğini kurma teşebbüsüdür. Fakat dernek üyelerinin halk edebiyatı ürünlerini derleme çalışmalarına yeterli önemi vermemesinden dolayı onun bu teşebbüsü, bir anlamda amacına ulaşmadan yarım kalır. Miftakov, sadece bir öğretmenin Saruu boyunun seçeresini yazıp teslim ettiğini söyler (Tokombayeva 1991: 12-13).

Talas bölgesinde bulunduğu yıllarda Kırgızların ünlü Manas destanı ile da ilgilenen Miftakov, destanın destancılar tarafından nasıl icra edildiği meselesi üzerinde durur. Bu maksatla Talas bölgesinde yaşayan destancılar hakkındaki bazı bilgileri halk arasından tespit etmeye gayret eder. Destancı Balık'ı diğer destancılarından ayıran ustalığı, Manas destanını diğer destancıların yedi gün söylemesine karşılık, Balık'ın kırk gün söylemesi, Cañıbay Kocekov'un büyük atalarının yedinci atasına kadar Manas söyleyebilmesi, Saruu ve Sayak boylarına mensup akın ve comokçuların Manas destanını uzatarak söylemeleri gibi manasçıların icra hususiyetlerine dair bazı bilgileri kaydeder (Tokombayeva 1991: 12-13).

1921 yılında Karakol bölgesinin halk maarifi bölümü, Miftakov'u Toñ bölgesinin Tört Kül köyünde bulunan ortaokula müdür, civardaki 29 okula ise müfettiş olarak tayin eder. Miftakov, söz konusu vazifelerini icra ederken folklor çalışmalarını da devam ettirir. Görev yaptığı okulun çatısı altında "Kırgız El Adabiyatın Cıynoo Kurcogu" (Kırgız Halk Edebiyatını Derleme Derneği) adıyla bir folklor derneği kurar. Kurulan bu dernek, Kırgız sözlü edebiyat ürünlerini derleme amacını taşıyan ilk dernek olarak kabul edilir.³ 30

² Şeyh Zeynullah Resüli tarafından 1884 yılında açılan Rasuliya Medresesi, 19. yüzyıldan itibaren yeni usulle eğitim veren ünlü cedit mekteplerinden biridir. Tatar, Başkurt ve Kazak öğrencilerin rağbet ettiği okulun öğrencileri arasında meşhur Türkolog Abdülkadir İnan da bulunmaktadır (Detaylı bilgi için bk. Özdemir, 2009; Özkan, 2012).

³ Kırgız folklor araştırmalarının ilk yıllarında kurulan folklor derneklerinin ilk kim tarafından kurulduğu hususunda bazı kaynaklarda farklı bilgiler mevcuttur. Kayum Miftakov, 1947 yılında kaleme aldığı

öğretmen ve üst sınıflardan 40 öğrenci üyesi bulunan derneğin çalışma esasları, bir plan dâhilinde yürütülür. Derneğin istenen neticeye ulaşabilmesi için halk edebiyatının tanımı, toplum hayatındaki yeri ve önemi üzerine soru-cevap şeklinde sohbetler yapılır. Halk edebiyatı ürünlerinin halk arasından nasıl yazılıp alınmasına ilişkin derlemecilerin uyması gereken kurallar, Kayum Miftakov'un ilmi anlayışına ve tecrübesine göre dernek üyelerine anlatılır. Fakat derneğin amaçları için yapılan çalışmaların beklenen neticeyi vermediği, halk edebiyatının ve derleme faaliyetlerinin önemi, dernek üyeleri tarafından yeterince anlaşılmadığı görülür (Tokombayeva 1991: 14).

Derneğin çalışma esasları ve hedefleri ayrıntılı bir şekilde hazırlanmıştır. Miftakov, 1941 yılında yazdığı mektupta derneğin üç bölüm olarak çalıştığını söylemiştir. İlim tetkik bölümünün amaçları şu şekildedir:

1. Kırgız dilinde kaç ses olduğunu tespit etmek, Kırgız halk edebiyatının bütün türlerinden yeterli miktarda örnekler bulmak,
2. Manas destanını yazıya geçirmek,
3. Halk edebiyatının diğer türlerini derlemek (Tokombayeva 1991: 15).

Bu yıllarda Kayum Miftakov'un en önemli çalışmalarından biri de ulu manasçı Sagımbay Orozbekov'dan Manas destanının yazıya aktarılmasına öncülük etmesidir. Kırgız Halk Edebiyatını Derleme Derneği'nde manasçı Sagımbay Orozbekov'dan Manas destanının derlenmesi kararı alındıktan sonra Miftakov, Saparbay Sooronbayev'i yanına alarak Sagımbay Orozbekov'u Kök Torpok yaylasında bulur ve daha sonradan aralarına katılan İbrayım Abdırâhmanov ve Çaki Kaptagayev ile birlikte destanı derlemeye başlar. Manasçının icra ettiği destanın ilk kısımları, Kayum Miftakov tarafından yazıya geçirilir. Fakat İbrayım Abdırâhmanov'un son derece işlek ve güzel yazdığını gözlemleyen Miftakov, destanın deftere yazılması işini ona bırakır ve kendisi diğer sözlü edebiyat ürünlerini derlemekle meşgul olur. İbrayım Abdırâhmanov, Sagımbay Orozbekov'dan Manas destanını derlemeye devam ederek, oldukça zor koşullara rağmen, 1926 yılında derleme çalışmasını tamamlar (ME 1995/II: 167; Musayev 2004: 210-216). Miftakov'un gayretiyle derleme faaliyetlerine katılmış olan İbrayım Abdırâhmanov, müteakip yıllarda muhtelif destancılardan Manas üçlemesini ve diğer sözlü edebiyat ürünlerini derler.⁴

1920'li yıllarda derleme gezilerine büyük bir hızla devam eden Kayum Miftakov, Cuma Camgırçiyev, Ömürâli Manayev, Smat Kempirov, Nasirdin Botoyev gibi öğrencileriyle birlikte derleme heyetleri oluşturarak Narın, Koçkor, Talas bölgelerine, Arpa, At Başı, Orta Sırt, Ak Say yaylalarına derleme seferleri düzenler. Bu seferler neticesinde

otobiyografisinde 1921 yılında Kara Kırgız Halk Edebiyatını Derleme Derneği'ni kurduğunu belirtir. Fakat bazı araştırmacılar, Miftakov'un Kırgız halk edebiyatı ürünlerini 1916 yılında gittiği Doğu Türkistan'da duyduğunu, 1920-1921 yıllarında Cambul ilçesinde öğretmenlik yaptığını ve 1922 yılında derleme çalışmalarına başladığını öne sürer. Aynı şekilde Miftakov'un Talas'ta kurduğu derneğin Eşenaali Arabayev'in Dört Kül köyünde kurduğu derneğin devamı nitelediğinde olduğu ifade edilir. Miftakov ve Arabayev'i tanıyan Ziyaş Bektenov da ilk derleme faaliyetlerinin Toñ bölgesinde Arabayev tarafından başlatıldığını ifade eder. Sovyet döneminde ve daha sonraki yıllarda yayımlanan eserlerde Eşenaali Arabayev'den bahsedilmemesinin sebebi olarak Arabayev'in milliyetçi, İslamcı suçlamalar nedeniyle Sovyet yönetimi tarafından "halk düşmanı" ilan edilmesi gösterilir (Güngör 2013: 210-211).

⁴ Kırgız folklor araştırmalarında değerli hizmetleri olan ve folklorist kimliğinin yanında Manasçı olarak kendisine ait bir varyantı bulunan İbrayım Abdırâhmanov'ın hayatı, çalışmaları hakkında daha detaylı bilgi için bkz. İbraimov 1987.

Kırgız folkloruna ait oldukça zengin eserler tespit eder. Özellikle Moldobasan Musulmankulov, Togolok Moldo gibi usta sanatçılardan ve yerli halktan destan, masal, efsane, türkü gibi birçok sözlü edebiyat ürünü derler (Tokombayeva 1991: 25-35).

1922 yılında Almatı'ya giden Kayum Miftakov, topladığı el yazmalarına burada el konulması nedeniyle Eşenaalı Arabayev ile aralarında birtakım problemler meydana gelir. Fakat Miftakov, folklor çalışmalarına ara vermeden devam eder. Miftakov, bu yıllarda yalnızca derleme faaliyetleriyle yetinmez, aynı zamanda Kırgız coğrafyasından derlediği folklor ürünlerini yakından tanınması neticesinde birçok dergi ve gazetede Kırgız folkloruyla ilgili makaleler kaleme alır. Fakat kaleme aldığı bazı el yazma eserleri de yayımlanma imkânı bulamaz. Bugün Kayum Miftakov'a ait eserler ve derlediği folklorik malzemenin ekseriyeti, Kırgız İlimler Akademisinin El Yazmaları Bölümünde muhafaza edilmektedir. Onun Kırgız folkloru, dili ve etnografyası ile alakalı eserlerinden bazıları şunlardır: “Kara Kırgız El Adabiyatının Türörgö Bölünüşü” (Kırgız Halk Edebiyatının Türleri 192), “Kırgız İmlası”, ”Kırgız Folkloru Boyunça Tüşünük” (Kırgız Folkloruyla İlgili Bilgiler), “Kırgız Etnografyası” (Kırgız Etnogrofyası), “Kara Kırgızdardın Adabiyatı Cönündö” (Kırgızların Edebiyatı Hakkında), “K. Miftakov’un Ömür Bayanı” (K. Miftakov’un Biyografisi) (Daşman, 2013: 566-569).

II. Dünya Savaşı'na gönüllü olarak katılan Miftakov, 1942-1944 yılları arasında Leningrat'ta Krasniy Baltik Filotu'nda bahriyeli olarak askerlik yapar. Savaşta gösterdiği başarılarından dolayı madalyalarla ödüllendirilir. Savaş yıllarında da çalışmalarına devam ederek, şiirler, masallar, hikâyeler kaleme alır (Daşman 2013: 565-566).

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra Sovyetler Birliği'nde başlatılan Manas destanına yönelik karalama kampanyasından Miftakov da etkilenir. Sovyet dönemi Kırgız folklor araştırmalarının ilk yıllarında dikkate değer çalışmalar yapan ve Kırgız coğrafyasında yürüttüğü saha araştırmaları neticesinde çok sayıda sözlü edebiyat ürününü yazıya geçirerek kaybolmaktan kurtaran Miftakov, yaptığı hizmetlerin bedelini 1949 yılında asılarak öder.⁵ Miftakov'un naaşı, dönemin diğer mağdurlarından Taşım Bayciyev, Ziyaş Bektenov ve Huseyin Karasayev tarafından gizlice gömülür. Kırgızistan'ın bağımsız olmasından sonra, Kayum Miftakov'un mezarı, 1995 yılında Taşım Bayciyev'in eşi tarafından bulunur (Bayciyev 2004: 63).

2. Kırgız Kalk Adabiyatının Cıynoo Colderu Adlı Eseri

Sovyetler Birliği'nin ilk yıllarında özellikle Lenin'in folklor ürünlerinin derlenmesi ile ilgili yaptığı çağrı üzerine birliğe bağlı bölgelerde yoğun bir derleme faaliyeti başlatılır. Çeşitli bölgelerde folklor merkezleri kurularak, bu merkezlerde folklor ürünlerinin tespit edilmesine gayret edilir. Tertip edilen derleme çalışmalarına bölgedeki aydınlar, öğrenciler ve öğretmenler katılır. Buna göre, Sovyet döneminin ilk yıllarındaki derleme çalışmalarında çeşitli metotlar uygulanır. Bu metotların en sık uygulananları şunlardır:

⁵ Sovyet döneminde yayımlanan eserlerde Miftakov'un 1948/1949 yılında Frunze'de vefat ettiği belirtilir. Fakat ölümünün ne şekilde vuku bulduğunu hakkında kaynaklarda yeterli bir bilgi bulunmamaktadır. SSCB'nin yıkılıp Kırgızistan'ın bağımsız olmasından sonra Mar Bayciyev'in Sovyet devrinde Manas destanına yönelik yapılan karalama kampanyalarını ve destanla ilgilenen araştırmacıların rejim tarafından nasıl “halk düşmanı” ilan edilip kovuşturmaya uğradıklarını anlattığı yazısında, Miftakov'un ölümü hususunda ilk defa bilgi verilir.

Statsiyonarni metot: Derleme sahasında sürekli kalınarak ürünlerin derlenmesidir. 1920 ile 1930 yılları arasında bu metot kullanılmış ve en sağlıklı derlemeler bu metotla yapılmıştır.

Korrespondent metot: Bölgedeki görevli (öğretmen, doktor vb.) kişilerin folklor ürünlerini derleyip merkeze göndermesi şeklinde uygulanan bir metottur.

Expeditsiyoni metot: Oluşturulan uzman heyet tarafından yılda bir kere ilgili derleme sahasına kısa süreli gidilerek yapılan derlemelerde uygulanan metottur. Bu metot 1954 yılında İlimler Akademisi kurulduktan sonra uygulanmaya başlanmıştır (Temur 2011: 83).

Söz konusu çalışmalar, Kırgızistan'da da başlamış, farklı mekânlarda muhtelif araştırmacılar tarafından yürütülmüş ve derleme konusunda eserler kaleme alınmıştır. Bu ilk eserler arasında Kayum Miftakov'un derleme hususuna tahsis ettiği eseri de bulunmaktadır. Buna göre Tört Kül bölgesindeki okulun çatısı altında kurulan folklor derneğinin çalışma planı ile birlikte "Kırgız Kalk Adabiyatının Cıyno Coldoru" (Kırgız Halk Edebiyatını Derleme Yöntemleri) adlı kılavuz, Miftakov tarafından 1921 yılında kaleme alınmıştır. Eser, 1923 yılının Mart ayında Almatı'da tekrar düzenlenmiş ve 1927 yılında ise Erkin Too dergisinde yayımlanmıştır. Tokombayeva'ya göre eser, Sovyet folklor araştırmalarında kullanılan metotlardan bazılarına yer vermiştir (Tokombayeva 1988: 127; Tokombayeva 1991: 18; Daşman 2014: 559).

Bugün Kırgız İlimler Akademisinin El Yazmaları Bölümünde bulunan eserin Arap harfli el yazması 150 (361) envanter numarasına kayıtlıdır. İncelediğimiz nüsha, Miftakov'un Arap harfleriyle yazdığı el yazma nüshanın Kiril harflerine aktarılmış hâli olup hem Tatarca hem de Kırgızca kopyayı ihtiva etmektedir. 420 (1467) envanter numarasına kayıtlı olan eserin ilk sayfasında verilen bilgiye göre "Kırgız Kalk Adabiyatının Cıyno Coldoru" adlı eser, Miftakov tarafından 1921 yılında Karakol'un Toñ bölgesinde yazılmıştır. Eserin Kırgızca nüshası 17 sayfadan mürekkeptir. Diğer sayfalarda İsmail Tahiri tarafından Tatarcaya çevrilen nüsha yer almaktadır. Eser, giriş ve üç bölümden müteşekkildir (Miftakov 1921).

Miftakov'un kaleme aldığı söz konusu eser, kurduğu folklor derneğinin çalışma planının hayata geçirilmesinde yer alacak derlemecilere saha araştırmalarında kullanmaları gereken araç ve gereçleri, riayet etmeleri gereken esasları, başvuracakları yöntemleri ve tespit ettikleri metnin hangi türe ait olduğunu tayin edebilmelerini sağlayacak bilgileri öğretmek amacıyla hazırlanmıştır. Diğer bir ifade ile folklor derlemecileri için bir tür kılavuz niteliğinde olan eserde Miftakov, halk edebiyatı ürünlerinin nasıl ve hangi yöntemler ile derleneceği hakkında bilgi vermiş, çalışma planının umumi esaslarını açıklamaya çalışmıştır.⁶

⁶ Miftakov'un 1921 yılında kaleme aldığı eserden başka daha sonraki yıllarda aynı konu hakkında başka yazılar da yayımlanır. 1924 yılında Ak Col gazetesinde "Kırgız Adabiyatın Cıynoçular Üçün Programma" adıyla bir yazı yayımlanır (İbraimov 1987: 10). Huseyin Karaseyev de 1931 yılında "El Adabiyatın Cıynoçularğa Koldonmo" adlı makalesini "Cañı Madaniyat Colunda" dergisinde yayımlar. Detaylı bilgi için bk. Karaseyev 2001.

2.1. Sebeb-i telif

Eserin söz başında Miftakov, ilk olarak Doğu Türklerine ait sözlü edebiyat ürünlerinin derlenmesi ile ilgili çalışmaların azlığına dikkat çeker. Ona göre Doğu Türklerinin⁷ halk edebiyatı ürünlerinin yeterince derlenmediğini, derlenen metinlerin ise genellikle Batılılar tarafından derlenmiş ve dolayısıyla yabancı dil ve yazılarda olması sebebiyle bu metinlerden istifade etmenin mümkün olmadığını ifade eder. Bu sebeple Kırgızların fakir halkına hizmet etmek niyetiyle bu meseleyle alakalı tecrübelerini yazıp halkın hizmetinde olan yoldaş Kudaykulov'a eserini ithaf ettiğini dile getirir (Miftakov 1921: 1).

Eserin girişinde bilim adamlarının meşgul oldukları araştırmaların ve dünyanın muhtelif coğrafi sahalarında sürdürülen bilimsel incelemelerin son derece değerli olduğunu belirten Miftakov, bilim adamlarının yaptığı derleme faaliyetlerini üç gruba ayırır: Buna göre ilk grupta yer alan bilim adamları, eski kitap, yazma ve eşyaları inceleyerek bilinmeyen ve gizli kalmış yerleri açıklığa kavuşturan araştırmacılar. İkinci grup, kavimlerin günümüzdeki hayatlarını araştıranlardır. Son grup ise, bir halkın halk edebiyatı ürünlerini araştırma işiyle meşgul olan kimselerdir. Miftakov, bu son grupta yer alan bilim adamlarının, sözlü edebiyat ürünlerini inceleyerek halkın dili ve tarihi hakkında bilgi vermeleri bakımından kıymetli hizmetlerinin olduğunu söyler (Miftakov 1921: 2-3). Aynı şekilde halk edebiyatının yazılı edebiyatın esası olduğunu vurgulayan Miftakov, yazılı edebiyatı meydana getiren halkların, halk edebiyatını temel almadıkları takdirde dillerinin değiştiğini ve bozulduğunu dile getirir. Miftakov, bu düşüncesine İstanbul Türklerinin edebiyatını örnek gösterir. Ona göre yazılı edebiyatlarında, sözlü edebiyat ürünlerine yeterince ehemmiyet vermeyen İstanbul Türklerinin dilli, kısa zamanda değişmiş ve Arapça ve Farsçanın etkisi altına girmiştir. Bu sebeple İstanbul Türklerinin akrabaları Doğu Türklerinin bu edebiyattan yararlanmalarının pek de mümkün olmadığını, sadece Arapçayı bilenlerin istifade edebildiğini öne sürer (Miftakov 1921: 4).

Miftakov eserinin giriş kısmında folklor ile tarihin yakın ilişkisi üzerinde durur. Ona göre sözlü edebiyat ürünleri ait olduğu toplumun yaşadığı büyük hadiseleri ve ünlü bahadırların hatıraları olan tarihlerini yansıtır. Halk edebiyatının taşıdığı öneme de değinen Miftakov, insanın yaşayabilmesi için ateş ve su ne kadar gerekli ise, bir milletin var olup yaşayabilmesi için de halk edebiyatının o kadar kıymetli olduğunu ifade eder. Miftakov, halk edebiyatı ürünlerinin işlenmesinde büyük adamların gerektiğini, fakat derleme faaliyetinde çok fazla bilimsel bilgiye gerek de olmadığını, bununla beraber halk edebiyatı ürünlerini derleyip sınıflandıranların genellikle yabancı kişilerden olabileceğini dile getirir (Miftakov 1921: 4).

Halk edebiyatının önemine işaret ettikten sonra Miftakov, yazılı edebiyata sahip olmayan Doğu Türkleri gibi halkların sözlü edebiyat ürünlerinin derlenmesinin önem arz

⁷ Kayum Miftakov, eserinin girişinde Kırgızların da yaşadığı sahada yaşayan topluluklar için "Doğu Türkleri" ifadesini kullanır. Aynı şekilde Miftakov'un eserinin daha sonraki satırlarında İstanbul Türkleri ile Doğu Türklerinin "akraba" olduklarını vurgulaması, Miftakov'un geniş Türklük anlayışını göstermesi bakımından önemlidir. Sovyet devletinin kuruluşunun ilk yılları olması sebebiyle, bu tür ifadelerle söz konusu dönemde yazılan başka eserlerde de rastlanır. Fakat müteakip yıllarda Sovyet yönetiminin her alana hâkim olmasıyla birlikte, Türkistan sahasında yaşayan Türk topluluklarına aynı kimlikler verilerek, Türk ifadesinden ziyade boy esasına dayanan Kazak, Kırgız, Türkmen, Özbek bilinci tesis edilir.

ettiğini, bu nedenle derleme çalışmalarıyla ile meşgul olacak kimselere derleme yöntemlerini gösterdiğini ifade eder. Eserini derleme faaliyetlerinde dikkat edilecek hususlar, derlemecilerde bulunması gereken vasıflar ve halk edebiyatı ürünlerini tanıma olarak üç başlığa ayıran yazar, derleme faaliyetiyle fakir halka büyük bir hizmette bulunulacağını, derlemecilerin isimlerinin gelecekte altın harflerle yazılıp hizmetlerinin yüceltileceğini ifade eder (Miftakov 1921: 4-5).⁸

2.2. Derlemede Dikkat Edilecek Hususlar

Bu başlıkta Miftakov, saha araştırması sırasında sözlü edebiyat ürünlerini derleyecek kimselerin dikkat etmeleri gereken hususları, başvuracakları metotları ve kullanacakları araçları üç madde hâlinde açıklar. Miftakov öncelikle derlemecilerin kullanması gereken araç ve gereçlerden söz eder. Buna göre derlemeci, duyduğu halk edebiyatı ürünlerini unutmadan kaydedebilmesi için her zaman yanında defter, kalem bulundurmalıdır (Miftakov 1921: 5). Günümüzde de folklor ürünlerini tespit etmek amacıyla derlemecilerin saha araştırmalarında kullanmaları gereken bazı malzeme ve aletler bulunmaktadır. Teknolojik ilerlemenin sağladığı gelişmiş tekniklerden yararlanan derlemeci, değişik özelliklere sahip birçok araç ve gereci kullanır (Goldstein 1983: 26).

Derleme sırasında başvurulan yöntemlerden biri mülakat yöntemidir. Mülakat yöntemi ile derlemeci, sözlü edebiyat ürünlerini yaratan/nakleden kaynak kişilerin biyografisi, icra ettiği ürünler hakkındaki estetik görüşleri, bildiği sözlü edebiyat repertuarı, naklettiği sözlü edebiyat ürününün kimden ve nasıl öğrendiği gibi folklor ürünlerinin tahlil edilmesinde dikkate alınacak çeşitli bilgileri elde edebilir (Goldstein 1983: 72-74). Miftakov da tespit edilen metnin bağlamı, anlatıcısı ve derleyeni hakkındaki bilgilerin kaydedilmesi gerektiği üzerinde durur. Buna göre derlemeci, metnin baş tarafına metnin nerede tespit edildiğini ve derlemecinin adı ve doğum tarihinin yazılması gerektiğini söyler. Metnin sonunda ise, metnin derlendiği tarihin ay ve yıl olarak yazılmasını, metni nakleden kaynak kişinin, babasının ve mensup olduğu boyunun adının kaydedilmesini, böylece derlenen sözlü edebiyat ürününü yaratan/nakleden kaynak kişilerin kimlik bilgilerinin tespit edileceğini belirtir (Miftakov 1921: 5).

Miftakov, saha araştırması sırasında derlemecinin dikkate alması gereken diğer bir husus olarak, sözlü edebiyat ürünlerinin çeşitlenme özelliğini gösterir. Bilindiği gibi sözlü edebiyat ürünlerinin karakteristik özelliklerinden biri, değişen zaman ve mekân içinde çeşitlenebilmesidir. Miftakov da bir halk yaratmasının farklı coğrafi sahada veya topluluktaki varyantlarının tespit edilmesi için derlemecinin sürekli yer değiştirmesi gerektiğini ifade eder (Miftakov 1921: 5).

Saha araştırmalarında derlemecilerin riayet etmesi gereken en önemli kurallardan biri de, kaynak kişiden tespit edilen malzemenin eksiksiz bir şekilde kaydedilmesidir. Dolayısıyla derlemeci her şeyi duyduğu gibi yazıya geçirmelidir (Goldstein 1983: 91).

⁸ Miftakov, Kırgız gençlerini sürekli derleme faaliyetlerine yönlendirmiş, yaptıkları derlemelerin çok kıymetli bir hizmet olacağını belirtmiştir. Miftakov'un öğrencilerinden Saparbay Sooranbayev'in aktardığına göre, derleme çalışmalarında bunaldığını gören Miftakov'un sürekli kendisini teşvik ettiğini, "*Gelecekte Kırgız halk edebiyatının tarihi çıkacak, orada senin de adın geçecek, derlediğin metnin sonuna derleyici olarak ismini yaz, sonraki nesiller bilir, yapılan iş daha sonra değerlendirilecek*" şeklinde öğüt verdiğini söyler (Tokombayeva 1991: 24).

Miftakov da derlenen sözlü edebiyat ürününün hangi şive/ağız özelliğinin dikkate alınıp yazıya geçirileceği hususunda şu esasları belirtir: Derlemeci her zaman sözlü edebiyat metinlerini ait oldukları dil hususiyetlerine ve ağızlarına göre yazıya aktarmalı, eğer o ağızlara uygun harfler yoksa mevcut olan harfleri bu sesleri karşılayacak şekilde kullanmalıdır. Dolayısıyla derleme yapılan dilin fonetik özelliklerinin iyi bilinmesi, derlemeciye her zaman kolaylık sağlar. Kısacası; derlenen metindeki seslerin doğru bir şekilde yazılmasına her zaman dikkat edilmelidir (Miftakov 1921: 6).

Miftakov, diğer maddelerde derlenen metnin nasıl yazılması ve sözlü edebiyat ürünlerinin kimlerden derlenmesi gerektiği gibi birçok hususa dair esasları belirtir. Buna göre derlenen metin manzume ise, her bir kıta/mısra anlaşılır bir şekilde söylenilerek, metnin sonuna kadar ayrı ayrı yazılmalıdır. Eğer metin mensur ise, usta bir kişiye söylettirilip dikkatli bir şekilde düzenlenmesi icap eder. Saha araştırmasında folklor ürünlerini nakleden kaynak kişilerden elde edilen metinler, aynı kaynak kişiye birkaç kere söylettirilip yazılmalı, kitaplarda yer almayan, derlenmemiş sözlü edebiyat ürünleri tercih edilmeli ve derlemeci önceden derlenmiş metinlerden haberdar olmalıdır (Miftakov 1921: 6).

Miftakov kimlerden derleme yapılması gerektiğini ise şu şekilde açıklar: Halk edebiyatı ürünleri çoğunlukla akın, ırçı, ihtiyar, kadın, delikanlı, kız, gelin, çeçen, kopuzcu, comokcu vb. kişilerden derlenmesi gerekir. Kitaptan ezberleyen ve öğretmen, öğrenci gibi kimselerden derleme yapılmaması gerektiği konusunda da uyarıda bulunur (Miftakov 1921: 6).

Derlemecinin sözlü edebiyat ürünlerini kaydettiği defterin düzeni de belli kaidelere göre tertip edilir. Derlenen metinlerin yazıldığı defterler numaralandırılmalı, her sözlü edebiyat türü, farklı defterlere yazılmalıdır. Ayrıca derlemeci, sözlü edebiyat ürünlerini derlerken dikkatli olmalı, halkı iyi bir şekilde dinlemeli ve duyduğu sözlü edebiyat ürününü hızlı bir şekilde belli kurallara uyarak yazıya geçirmelidir (Miftakov, 1921: 6-7).

Saha araştırmalarında kullanılan metotlardan biri olan gözlem metodu, derlemecinin folklor ortamlarına dışarıdan katılıp gözlem yoluyla malzeme elde etmek amacıyla kullanılır (Goldstein 1983: 54). Miftakov da halkın karşılıklı söyleyişlerinde gelişmiş halk edebiyatı metinlerinin pek fazla söylendiğini, derlemecinin bu esnada dikkatli bir şekilde sözlü edebiyat ürünlerini kaydetmesi gerektiğini belirtir. Derlemeci, kalabalık halkın arasında ise, derlediği sözlü edebiyat metinlerinin arasından iyi olanlarını seçip onlara sormasını söyler ve böylece kalabalık halktan daha çok sözlü edebiyat ürünü elde edebileceğine işaret eder (Miftakov 1921: 6-7).

2.2. Derlemecide Aranılan Vasıflar:

Derleme faaliyeti ile meşgul olacak araştırmacıların şahsiyeti, yeteneği ve tecrübesi saha araştırmasında son derece önemlidir. Birtakım hususiyetlere sahip, sosyal münasebeti gelişmiş ve derleme hususunda bazı temel bilgilere vakıf kimseler, daha sağlıklı derlemelerde bulunur. Aynı şekilde saha araştırması sırasında karşılaşılabilecek zorlukların üstesinden gelebilen, psikolojik bünyesi sağlam araştırmacılar, iyi bir derlemeci adaydır (Goldstein 1983: 20-21).

Miftakov da eserinin ikinci başlığında saha araştırmasında yer alacak derlemecilerin hangi vasıflara ve yeteneklere sahip olması gerektiğini altı maddede gösterir. Söz konusu

altı madde genel itibarıyla şu açıklamaları ihtiva eder: İlk olarak derlemeci hızlı bir şekilde yazabilmelidir. Bununla birlikte başka kimselerin okuyabilmeleri için derlemecinin yazısı net ve anlaşılır olmalıdır. Derlemeci, halktan derlediği metinlerde halk ağzına dayanan sesleri doğru bir şekilde yazıya aktarabilmesi için harfleri iyi bilmelidir. Derlemeci, gerekli folklorik malzemeyi tespit etmek için kaynak kişiyi söze başlatmada usta olmalıdır. Dolayısıyla derlemeci, her türlü şartlarda derleme yapabilmeli, zorlu şartlara, elverişsiz durumlara dayanıklı olmalı, bazen at üstünde bazen arabada seyahat etmeye alışkın olmalıdır (Miftakov 1921: 8-10).

Miftakov, derlemecilerin halk ile olan ilişkilerine de dikkat çeker. Ona göre derlemeci, halkla iç içe olabilen, halk arasına kolayca karışabilen ve aynı zamanda her tabakadan insanlarla münasebet kurabilen vasıfta bir kimse olmalıdır. Derlemecinin, münasebet kurduğu kaynak kişilerin yaşlı, genç, kadın, erkek olmasını dikkate alıp onlara münasip bir şekilde muamele etmesi gerekir. Diğer yandan derlemeci çalışkan bir kimse olmalıdır. Tembelliğin halk edebiyatı ürünlerinin kaybolmasına sebebiyet vereceğini vurgulayan Miftakov, derlemecinin üşenmeden bulunduğu bölgenin her yerine gidebilmesi gerektiğini ve böylelikle toplumun yaşadığı her yere ulaşabileceğini ifade eder (Miftakov 1921: 8-10).

2.3. Halk Edebiyatı Ürünlerini Tanıma

Derlemecilerin saha araştırmasında tespit edeceği folklor materyallerini, bütün özellikleriyle tanıması gerekir (Goldstein 1983: 30). Miftakov da bu maksatla üçüncü bölümde Kırgız halk edebiyatı ürünlerini derlemecilere tanıtmayı amaçlar. Bu bölümde derlemecilerin derledikleri metnin hangi türe ait olduğunu tayin edebilmelerini sağlayacak şekil ve muhteva özelliklerinin yanında elde edilen metnin deftere ne şekilde kaydedileceği hakkında da detaylı açıklamalar yapar. Diğer yandan Miftakov'un bu bölümdeki tasnifi, Kırgız halk edebiyatının ilk tasnif denemesi olma özelliğini taşıması bakımından dikkate değerdir.

Miftakov'a göre halk edebiyatı ürünleri, şekil açısından şiir şeklinde olanlar "ırdı" (nazım), şiirsiz olarak söylenenler "ırsız" (nesir), hem nazım hem de nesir olarak (makal, tabışmak, bata, darım) söylenenler "carım ırdı" olmak üzere üçe ayrılır. Nazım şeklindeki metnin her parçasının bir satıra, nazım-nesir olarak söylenenlerin ise kıta biçiminde ve başlarına numara koyularak yazılması gerektiğini söyler. Miftakov bu bölümde Kırgız halk edebiyatı ürünlerini "Çoñ Irlar (Comoktor, Kara Irlar, Seketpay/Küygön, Cöö Comoktor, Parça Parattar, Makal/Tabışmak olmak üzere altı gruba ayırır (Miftakov 1921: 8-10). Derlemeciler, derledikleri materyalleri bu gruplara göre ayırıp altı ayrı deftere kaydetmesi gerekir.

Miftakov, söz konusu altı başlığı ayrıntılarıyla açıklamaya çalışır. İlk olarak destanları ele alır. "Çoñ Irlar" başlığı altında nesilden nesile intikal ederek kahramanların, hanların hayatlarının anlatıldığı uzun şiirlere "Çoñ (Büyük) ır" veya "Comok" denildiğini, genellikle manzum olarak icra edildiğini ve Manas destanının da bu türe örnek teşkil ettiğini ifade eder (Miftakov 1921: 11). Miftakov bu tür eserlerin edebî ve tarihî yönden halk edebiyatının ilk sırasında olduğunu hatırlatarak, bu sebeple derlemecilerin bu kabilden eserlere ehemmiyet vermelerini ve çoğunlukla büyük akınlardan yazıya aktarmaları gerektiğini söyler. Bu tür eserlerin zaman içerisinde Tatarlar gibi bazı Türk boylarında

unutulduğunu vurgulayan Miftakov, destanları kendi içinde “Ömürlük Çon Ir”, “Okuya Çon Ir” ve “İkaya Çon Ir” olarak üç alt başlığa ayırır (Miftakov 1921: 11).

“Kara Ir” başlığında bir kişinin ya da milletin başından geçen hadiseleri aktetiren, zamana karşı şikâyetleri, sıkıntıları ihtiva eden ırları ele alır ve bu tür şiirleri beş alt gruba ayırır (Miftakov 1921: 11). “Seketpay/Küygön” başlığı altında gençlerin birbirlerine olan aşklarını ifade eden şiirleri gösterir. Bu tür şiirlerin genç delikanlılar ve kızlar arasında son derece yaygın olduğunu kaydeder. “Cöö Comoktor” başlığı altında gösterdiği masalların ise halk arasında “tamsil”, “ikaya” ve “cöö comok” olarak üç gruba ayrıldığına işaret eder. İnsanlar ile hayvanlar dünyasını anlatanlara “tamsil”; geçmiş zamanlarda vuku bulan hadiseleri aktetirenlere “ikaya” ve dev, peri, cin, mastan kempir, cez turnak gibi olağanüstü varlıkların yer aldığı masallara ise “cöö comok” denildiğini söyler (Miftakov 1921: 11). Masalların genellikle ihtiyarlar tarafından anlatıldığını ve nesir şeklinde olmasının yanında kimi masalarda bazı manzum parçalara da rastlanabileceğini hatırlatır (Miftakov 1921: 13-14).

“Parça Parattar” grubuna çoğunlukla nazım biçiminde olan ve muayyen hadiseler hakkında söylenen kısa şiirlerin girdiğini belirtir. “Kün ırı”, “Sancıra”, “Caramazan”, “Kalp”, “Şırılđañ” gibi sözlü edebiyat ürünleri bu gruba örnek teşkil eder (Miftakov, 1921: 15).

Sözlü edebiyat ürünlerinin son grubunu “Makal-Tabışmak” başlığında bilmece, atasözü ve tekerlemeler teşkil eder. “Makal” (atasözü) adıyla bilinen ürünlerin az kelime ile çok anlamı ifade eden eserler olduğunu, “makal”, “sanat” ve “nasir” olarak üç alt gruba ayrıldığını söyler. Atasözlerinin kısa olanlarının “makal”, şiir şeklinde olanlarının “sanat”, nesir şeklinde olanlarının ise “nasir” olarak isimlendirildiğini belirtir (Miftakov 1921: 15). Tabışmak terimiyle işletilen sözlü edebiyat ürünleri, bir şeyin özelliklerini anlatıp bulunmasını talep eden ve çoğunlukla manzum bir yapı sergileyen bilmecelecilerdir. Diğer bir sözlü edebiyat ürünü ise, tekerlemeleri karşılayan “cañılmaç”lardır. Miftakov, “Makal-Tabışmak” başlığı altında gösterdiği sözlü edebiyat ürünlerinin “carım ırđı” şeklinde olup halk arasında zengin bir şekilde yer aldığını, bu tür eserlerin halk arasında çok yaygın olmasına rağmen, “anlatınız” denildiği takdirde, bilen kimselerin hemen söylemediklerini, biraz düşündükten sonra söylemeye başladıklarına işaret eder. Bu tür eserlerin eski dönemlerin ruhunu muhafaza etmelerinden dolayı derlemecilerin bu kabilden eserleri mümkün olduğunca yazıya geçirmeleri gerektiğini de ilave eder (Miftakov 1921: 15).

3. Kırgız Kalk Adabiyatının Cıynoo Coldoru Adlı Eserin Etkileri

Kayum Miftakov’un kaleme aldığı makale, Kırgız folklor araştırmalarının erken döneminde derleme konusunu ele alan ilk teorik mahiyete sahip eserlerden biridir. Eserde yer alan esas ve metotlar, modern folklor araştırmalarında da kullanılan esas ve metotlara oldukça yakındır. Bu bakımdan eserin o dönemin şartları içinde alanın ihtiyaçlarına cevap veren ve saha araştırmalarında bulunacak derlemecileri bilimsel yöntemlerden haberdar eden dikkate değer bir çalışma olduğu söylenebilir. Şüphesiz Miftakov, eserini daha sonraki yıllarda tekrar düzenlerken, sadece kendi tecrübe ve birikiminden yararlanmamış, aynı zamanda Rus folkloristlerinin ve diğer araştırmacıların eserlerinden de faydalanmıştır. Tokombayeva da Miftakov’un eserinin 1923 yılında üçüncü defa düzenlenmiş olduğunu hatırlatarak, onun bazı makalelerini, sözlü edebiyat türleriyle ilgili tasnifini ve derleme

yöntemleri adlı eserini gözden geçirip yeniden düzenlemesinin temel sebebini, derleme çalışmalarında kazandığı deneyim ile W. Radloff, A. Divayev gibi bilim adamlarının eserlerini tetkik etmesini gösterir (Tokombayeva 1991: 38-39).

Miftakov ve öğrencilerinin saha araştırmalarında elde ettiği folklor materyallerinin büyük bir kısmı, bugün Kırgız İlimler Akademisi El Yazmaları Bölümünde bulunmaktadır. Genellikle Arap alfabesi ile yazılan el yazma eserler incelendiği takdirde, Miftakov'un eserinde belirttiği esas ve metotlar dikkate alınarak derleme çalışmasının yapıp yapılmadığına dair bazı verilere ulaşmak mümkündür. Fakat yapılan derleme çalışmasının tam manasıyla mahiyetinin ortaya konulabilmesi için, yalnızca bu metinler yeterli değildir. Söz konusu metinlerin yanı sıra, metnin hangi bağlamda ve metotlar takip edilerek derlendiği hakkındaki bilgilerin de mevcut olması gerekir. Fakat el yazma eserlere ve diğer kaynaklara bakıldığında bu bilgilerin pek kaydedilmemiş olduğu görülür.

El yazma metinler incelendiğinde, Miftakov'un eserinde vurguladığı esaslara uygun olmayan bazı hususların bulunduğu anlaşılır. Özellikle kaynak kişilerin öz geçmişlerinin pek kaydedilmediği göze çarpar. Söz konusu eserinde Miftakov, kaynak kişinin ve babasının adı, doğum tarihi, kısa öz geçmişi, söylediği sözlü edebiyat ürünü kendi yaratması mı, başkasından öğrenmiş ise kimden öğrendiği vb. kaynak kişinin kimliğine dair birtakım bilgilerin kaydedilmesi gerektiğini belirten esaslar göstermiştir. Fakat Miftakov'un el yazma metinlerine bakıldığında kaynak kişinin ve babasının adı yazılmasına rağmen kısa öz geçmişi, eserin kime ait olduğu ve nereden derlendiği hususu hakkında çoğunlukla bilgi verilmemiştir. Yalnızca ünlü Manasçı Sagımbay Orozbekov'un öz geçmişi kaydedilmiştir. Yine aynı şekilde kaynak kişinin hangi boya mensup olduğu bilgisi de verilmeyerek "Esengul" ve "At Başı" gibi genel ifadeler ile yetinilmiştir. Miftakov, genellikle halk arasında akın, ırçı olarak adlandırılan usta sanatkârlardan sözlü edebiyat ürünlerini derlemiştir. Onun usta sanatkârların dışında halk arasından derlemeye pek önem vermediği anlaşılır. Aynı şekilde kadınlardan derlenen sözlü edebiyat ürünlerinin az sayıda olduğu görülür. Hâlbuki Kırgız sözlü kültür geleneğinde ağıtlar, aşk şiirleri çoğunlukla kadınlar tarafından yaratılır ve icra edilir. Miftakov yalnızca Umsunay adlı kadından "Ceñesinin Kız menen Koştoşkonu" (Yengesinin Görümcesi ile Vedalaşması) adlı şiiri derlemiştir (Tokombayeva, 1991: 34-35).

Dönemin ilk yıllarında sürdürülen yoğun derleme faaliyetleri ile meşgul olan diğer bir isim İbrayım Abdırhmanov tarafından derlenmiş folklor materyalleri de gözden geçirildiğinde, onun da derleme çalışmasında uyulması gereken kural ve esaslara pek riayet etmediği gözlemlenir. İbrayım Abdırhmanov'un hayatı, derleme faaliyetleri ve manasçılığı hakkında bir monografi hazırlayan Kuttugali İbraimov, eserinde 1920'li yıllarda yapılan folklor derlemeleri, özellikle Abdırhmanov tarafından Sagımbay Orozbekov'dan Manas destanını derlemesinin hangi metotlar ve kurallar ekseninde yapıldığı hakkında detaylı bilgiler verir.

İbraimov (1987: 38-39), derlemeci İbrayım Abdırhmanov'un folklor disiplinine ait teorik bilgisinin olmadığını, güncel yayın organlarında yayımlanan halk edebiyatı ürünlerini derleme meselesi ile ilgili yazıları takip ettiğini, kendisinden önce Kırgızlardan derlemeler yapan Kayum Miftakov'un fikirlerinden ve daha sonraki yıllarda derleme çalışmalarında edindiği tecrübelerinden faydalanarak, derleme yöntemlerini öğrendiğini belirtir.

İbraimov (1987: 39), el yazmanın niteliğini, her şeyden önce derlenen metnin tam olarak yazılıp yazılmadığının belirlediğini söyler ve derlemecinin neyi duyarsa, onu eksiksiz olarak kaydetmekle yükümlü olduğunu hatırlatır. Bu bağlamda Abdırâhmanov'un manasçı Sağımbay Orozbekov'dan 1922 yılından başlayıp 1926 yılında biten Manas destanını derleme çalışmasının folklor metotlarına ve kurallarına bağlı kalarak yapılmadığını, o yıllarda derlemecilerin halk edebiyatı ürünlerini derlemede oldukça gerekli olan ilmi kurallara uymadıklarını, özellikle metnin titizlikle, tam olarak muhafaza edilip aktarılması gerektiğini bildiklerinin de şüpheli olduğunu belirtir. Bu tespitine derleme faaliyetinde az çok tecrübesi bulunan ve Manas destanının yazıya geçirilmesinde öncü bir rol oynayan Kayum Miftakov'un bu dönemde yazıp aldığı materyallerini de dâhil eder.

Derlemeci Abdırâhmanov ve manasçı Orozbekov, Manas destanını çeşitli sebeplerden dolayı oldukça güç şartlar içinde yazıya aktarmışlardır. Bu bakımdan destan metni, doğal şartlar içinde yazılma imkânı bulamamıştır. Destanın derlenme sürecinde, yazılan metni tekrar gözden geçirip eksikliklerini tamamlama yöntemi kullanılmıştır. Buna göre ilk olarak manasçı Orozbekov, halk önünde Manas'ı anlattığında, Abdırâhmanov yetişebildiği kadar destanı yazmaya çalışır, daha sonra Abdırâhmanov manasçıya yazılan parçayı okuyarak manasçının uyarısıyla icra sırasında unutulmuş kısımları metne ilave eder. Ayrıca önceki gün yahut daha önce yazılan bazı epizotları birlikte okuyup manasçının eksik gördüğü yerleri tamamlarlar. Bazen de beğenilmeyen parçaları tekrar yazarlar (İbraimov 1987: 40).

İbraimov (1987: 40-41) derleme çalışmasında derlemecinin yalnızca açıklama gerektiren ya da unutulmuş kısımlara müdahale edebileceğini; fakat metindeki eksikliklere hiçbir şekilde müdahale edemeyeceğinin altını çizer. Ayrıca önce veya sonra yazılan her iki varyantın da muhafaza edilmesi gerektiğini, böylece bu varyantların mukayese edilmesiyle önemli bilgilerin tespit edileceğini belirtir. Fakat Orozbekov'dan alınan Manas destanının ilk varyantları saklanmaz, metinler tekrar tekrar işlenerek tamamlanır. Bu sebeple Abdırâhmanov'un derleme metotlarını, kurallarını yeterince bilmediği anlaşılır.

Aynı şekilde Abdırâhmanov'un derlediği metinlerin kimden, nerede ve ne zaman yazıldığına ilişkin bilgilerin sistemli bir şekilde yazılmadığı, kaydedilen el yazmaların bazılarında bu tür bilgilerin eksik olduğu veya bütünüyle yer almadığı göze çarpar. Kaynak kişinin adı, doğum tarihi, mesleği vb. kimliğine ilişkin bilgilerin tam olarak verilmediği müşahede edilir. Bazı el yazmalarında bu tür bilgiler, sonradan ilave edilmiştir. Verilen bilgiler de genellikle eksik kaydedilmiştir. Yalnızca manasçıların öz geçmişleri titiz bir şekilde yazılmıştır (İbraimov 1987: 44).

1920'li yıllarda yapılan derleme faaliyetlerinde bilimsel metot ve kurallara önem verilmediği, genellikle saha araştırmalarında edinilen birikim ve deneyime göre hareket edildiği anlaşılır. Bunun temel sebeplerinden biri, derleme çalışmalarına katılanların, folklor disiplininin öngördüğü bilimsel bilgi ve yöntemlere vakıf profesyonel derlemeciler olmaktan ziyade, devlet hizmetinde bulunan ya da devlet tarafından halktan derleme yapmak amacıyla görevlendirilen memur, öğretmen, öğrenci gibi halk edebiyatı ürünlerine alaka duyan birtakım amatör kimselerden meydana gelmesidir. Nitekim Miftakov'un derleme kılavuzunun yazılış amacı da derleme faaliyetinin nasıl yapılması gerektiğini bilmeyen bu türden kimselere bilgi vermektir. Bu sebeple, yürütülen derleme

faaliyetlerinde elde edilen folklor materyallerinde birtakım eksikliklerin bulunması, sözü edilen temel sebeplerin tabii bir sonucu olduğunu söylemek mümkündür.

Sonuç

Sovyet döneminin ilk yıllarında Kırgız folklor araştırmaları ağırlıklı olarak derleme niteliğindeki çalışmalar çerçevesinde başlamıştır. Bu dönemde Kırgız sözlü kültür geleneğine ait son derece zengin ve gelişmiş ürünler, daha ziyade amatör olarak nitelendirilebileceğimiz derlemeciler tarafından yazıya geçirilmeye çalışılmıştır. Bu faaliyetlere katılanlar gözden geçirildiğinde, Kayum Miftakov'un adına sıkça rastlanılmaktadır. Miftakov, Sovyet döneminin ilk yıllarında, Kırgızların yaşadığı bölgelere, sözlü edebiyat ürünlerini derlemek amacıyla birçok defa derleme heyetleri oluşturmuş ve Kırgız folkloruna ait metinlerin derlenmesinde ciddi katkılar sağlamıştır. Miftakov, derleme faaliyetlerinin başlangıcında saha araştırmalarını daha profesyonel ve bilimsel bir zeminde yürütmek amacıyla Kırgızistan'da ilk folklor derneğini kurmuştur. Aynı zamanda Miftakov, dernek üyelerinin saha çalışmalarında bilinçli ve verimli olabilmeleri için de 1921 yılında "Kırgız Halk Edebiyatını Derleme Yöntemleri" adlı kılavuz niteliğinde bir makale kaleme almıştır. Söz konusu eserinde, derlemecilerin saha araştırmaları sırasında kullanması gereken araç ve gereçleri, muhtelif durumlarda uyulması gereken kuralları ve derlenen metinlerin nasıl kaydedilmesi gerektiği hususlarında birtakım bilgiler vermiştir. Miftakov'un eserinin muhtevası incelendiğinde, modern folklor araştırmalarında riayet edilen kurallara ve başvuru metotlara oldukça yakın olduğu görülmüştür. Denilebilir ki, Miftakov'un eseri, yazıldığı dönemin şartları içinde, derleme faaliyetlerinin daha sağlıklı yürütülmesini sağlayacak metot ve bilgiler ihtiva etmesi bakımından oldukça dikkate değerdir.

Fakat yapılan saha araştırmaları sonucunda elde edilen folklorik malzemelerin kaydedildiği el yazmalara bakıldığında, Kayum Miftakov, İbrayım Abdırâhmanov ve diğer derlemecilerin söz konusu eserde belirtilen esaslara pek uygun hareket etmedikleri anlaşılır. El yazmalardaki esas problemler, derleme sırasında elde edilen metnin sürekli tekrarlanarak oluşturulması ve genellikle kaynak şahısların öz geçmişlerinin yazılmaması veya eksik bir şekilde kaydedilmesi olarak görülür. Diğer bir ifade ile Miftakov ve Abdırâhmanov da dâhil olmak üzere, derlemecilerin bilimsel yöntemleri dikkate alarak derleme yapmadıkları, comokcu, manasçı olarak adlandırılan bazı usta anlatıcıların öz geçmişlerinin tespit etmelerine karşılık diğer kaynak şahısların öz geçmişlerine ait bilgileri pek kaydetmediklerine şahit olunur. Bu durum, Kırgız folklor araştırmalarının ilk yıllarında yürütülen derleme faaliyetlerinde her ne kadar başta Manas destanının bazı varyantları olmak üzere, son derece zengin bir folklorik malzeme kayda geçirilmiş ve dikkate değer çalışmalar yapılmış olsa da, bazı eksikliklerin de mevcut olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Şüphesiz folklor disiplininin Kırgız coğrafyasında daha yeni teşekkül etmeye başlaması ve Miftakov'un eserinde belirtilen derleme faaliyetinde uyulması gereken esasların amatör derlemeciler tarafından yeterince benimsenmemesi, bu eksikliklerin oluşmasındaki temel sebeplerdir. Bu itibarla, söz konusu derleme faaliyetlerinde bazı problemlerin bulunmasına rağmen, Kırgız folkloruna ait zengin örneklerin bu dönemde yazıya geçirildiğini ve sonraki yıllarda yapılan bilimsel çalışmalara zemin hazırladığını söylemek mümkündür. Bununla birlikte, Sovyet döneminin erken yıllarında yapılan

araştırmaların genel karakterini ve niteliğini ortaya koyabilmek için, Kırgız İlimler Akademisi El Yazmaları Bölümünde bulunan folklor metinlerinin bütün yönleri ile incelenmesinin yanı sıra, Miftakov örneğinde ele aldığımız ilk dönem folklor araştırmacılarının eserleri ve faaliyetleri hakkında daha detaylı çalışmaların yapılması gerekmektedir.

Kaynaklar

- Bayciyev, Mar (2004). “Manas Destanı Kalbimin Ağrısıdır” (akt. Doğan Gürpınar), *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. VI, S. 12, s. 57-83.
- Daşman, Ali (2014). “Kırgızistan’da Başkurt Bir Akın: Kayum Miftakov”, *VIII. Milletlerarası Türkoloji Kongresi 30 Eylül-4 Ekim 2013*, s. 553-570.
- Goldstein, Kenneth S. (1983). *Sahada Folklor Derleme Metotları*, (çev. Ahmet E. Uysal) 2. Baskı, Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara.
- Güngör, Ebubekir (2013). *Bozkırda Bir Ceditçi: Kırgızistan’ın Rehberi Moldoke İşenaali Arabayev*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- İbraimov, Kuttugali (1987). *Ibrayım Abdurahmanov*, İlim Basması, Frunze.
- Karaseyev, Huseyin (2001). *Huseyin Naama (Baştan Ötköndör)*, Kırgızistan Basma Üyü.
- Manas Enstiklopediyası* (1995). I-II.Tom. Bişkek.
- Miftakov, Kayum (1921). *Kırgız Kalk Adabiyatının Cıyno Coldoru*, Kırgız İlimler Akademiyası Kol Cazmalar Fondu, İnv.No: 420 (1467).
- Musayev, Samar (2004). “Sagımbay Orozbak Uulu”, *Kırgız Adabiyatının Tarihi*, II. Tom, Ekinçi Basılışı, Bişkek, s. 194-265.
- Musayev, Samar (2012). “Manastaanuu İliminin Kalıptanışı cana Önügüşü”, *Kırgız Adabiyatının Tarihi*, VIII. Tom, Bişkek, s. 35-56.
- Özdemir, Emin (2009). Kazak Kültürel Hayatında Tatarların Etkisi ve Kazak Ceditçiliğinin Gelişimi“, *Bilg*, Sayı:48 s. 157-176.
- Özkan, İsa (2012). “Siyasi Mücadeleden İlimi Çalışmalara, Bir Bilginin Hayat Hikâyesi: Abdülkadir İnan“ *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsünün 50. Yılına Armağan, 50.Yıl Sempozyumu Bildirileri*, TKAE Yay. Ankara, s. 51-99.
- Temur, Nezir (2011). *Folklor ve İdeoloji: Sovyetler Birliği Döneminde Kırgızistan’da Folklor Politikaları ve Çalışmaları 1917-1958*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- Tokombayeva, Anar (1973). “Kırgız El Oozeki Çıgarmaçılığın Cıyno cana İzildö Tarihi”, *Kırgız Elinin Oozeki Çıgarmaçılık Tarihinin Oçerki*, İlim Basması, Frunze, s. 16-33.
- Tokombayeva, Anar (1988). “Kayum Miftakov-Kırgız Folklorunun Cıynoçusu cana İzildöçüsü” *Ala Too*, s. 125-129.
- Tokombayeva, Anar (1991). *Kayum Miftakov*, İlim Basması, Frunze.
- Yıldız, Naciye (1995). “Wilhelm Radloff, Hayatı, Eserleri, Manas Destanı”, *Türk Kültürü*, S.384, s. 205-223.